

Ștefan Viorel Ghenea, *Imaginarul religios și hermeneutica simbolurilor*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, ISBN 978-606-37-0851-0, Editura Universitaria, Craiova, 2020, ISBN: 978-606-14-1631-8, 164 p.

De la imaginarul religios la hermeneutica simbolurilor. O incursiune în lumea semnelor și arhetipurilor

La sfârșitul anului 2020, Editura Universitaria din Craiova, în colaborare cu editura Presa Universitară Clujeană din Cluj-Napoca, publica *Imaginarul religios și hermeneutica simbolurilor* a universitarului Ștefan Viorel Ghenea, o adevărată cheie epistemologică care vine în sprijinul celor interesați de studiile asupra imaginarului religios și nu numai. Ele scot la iveală preocuparea pentru descrierile și cercetările pluriperspectiviste care ilustrează semnificativ și profund logica sa internă, substanțialitatea sa, dar și eficiența și valoarea sa, oferindu-le tuturor celor interesați, profesori, cercetători, doctoranzi sau studenți, dintr-un unghi metainterpretativ și o perspectivă constructivistă, un ghid de înțelegere a spațiului cultural imaginar religios reflectat prin și în simboluri specifice și al conceptelor hermeneutice cu care operează Mircea Eliade.

Structurată în două mari secțiuni, *Imaginarul religios la Mircea Eliade și Hermeneutica simbolurilor*, precedate de o *Prefață* a doamnei Prof. univ. dr. Ana Bazac, cercetător la Academia Română, urmată de un *Studiu introductiv: imaginar și raționalitate* și de o *Bibliografie generală*, cartea mărturisește despre preocupările autorului de-a lungul timpului, cartea reunește în paginile ei mai multe articole și studii ale sale concentrate în jurul aceleiași problematici.

În introducere, autorul propune o clarificare a termenului de imaginar (v. 1. *Conceptul de imaginar*) din punct de vedere semantic, având în vedere ambiguitățile care apar frecvent în utilizarea acestuia („imagine”, „simbol”, „semn”, „alegorie”, „mit”, „parabolă” etc.), termeni ce sunt folosiți adeseori arbitrar de către mulți autori care analizează imaginarul dintr-o perspectivă sau alta.

Ștefan Viorel Ghenea face precizarea necesară că „Imaginarul nu trebuie confundat cu imaginația, el este văzut cel mult ca un produs al acesteia, un set de imagini, idei și simboluri care deși îi aparțin omului sunt transpuse asupra lumii determinând o re-prezentare a acesteia” (p. 10). De fapt, armonizarea dintre *imaginar*, *real* și *rațiune* este nucleul primei părți a volumului, iar rațiunea umană, ca o caracteristică a psihé-ului, este chiar puntea

dintre imaginar și real, spațiul metaforic în limitele căruia ele se confruntă, se susțin reciproc sau se potențează interpretativ.

Urmează o dezbateră asupra diferențelor dintre imaginar și real, menită să clarifice în măsura posibilului natura eminentemente spirituală imaginării, semnificația imaginării dar și obiectul de studiu și semnificația și importanța cercetărilor dedicate imaginării în lumea contemporană: „Studiul imaginării este interesant prin identificarea semnificațiilor acestuia și a legăturilor acestora cu natura umană, cu modul nostru de a fi și de a ne raporta la existență și nu prin corespondența sa cu realitatea” (p.14). Departate de a fi adeptul dicotomiei dintre cei doi termeni, autorul susține o influență reciprocă și o versatilitate contextuală a acestora și o consideră a fi o falsă problemă de formă, sau o „prejuducată”.

Subcapitolul 3. *Imaginație și raționalitate* se referă la modificarea raporturilor imaginar-rațional, filtrate prin prisma „[...] diferitelor reevaluări pe care le-a suferit lumea imaginilor, a miturilor și a simbolurilor, într-un cuvânt a imaginării și lumea raționalității, a rigurozității logice și a exactității științei” (p.16).

Din perspectivă diacronică, autorul recunoaște dezacordurile perceptive și epistemologice nuanțate care au marcat specificitatea termenului de imaginar, cu subtile diferențieri regășibile în filosofia secolului al XX-lea, confruntată la nivel ideatic cu filosofia modernă. Pentru a susține ideea, autorul face o trecere în revistă a principalelor studii pe tema problematicii în cauză, de la *Imaginația simbolică și Imaginării* lui Gilbert Durand, la teza recuperării dimensiunii simbolice a existenței umane a lui E. Cassirer și până la studiile filosofului contemporan J. J. Wunenburger.

Ștefan Viorel Ghenea evidențiază „un veritabil paradox al imaginării în Occident unde”: „[...] aproape simultan cu construirea mitului rațiunii asistăm la o rezistență a imaginării, care se manifestă doar acolo unde părea să se destrame, ca un revers al gândirii filosofilor amintiți” (pp. 18-19), printre care se numără Platon și Aristotel.

Dimensiunea simbolică a existenței umane, asupra căreia se oprește E. Cassirer (pp. 20-23), prilejuiește autorului un moment de reflecție asupra limitelor poziției filosofului neokantian, exprimând o judecată critică lucidă în privința faptului că „[...] el vede cele două naturi ale omului, cea simbolică și cea rațională, ca fiind în opoziție, nerezolvând [...] tensiunea dintre imaginar și raționalitate, prin pierderea dimensiunii raționale în cea simbolică” (p 22).

Ultima parte a subcapitolului al treilea o consacră profesorului și filosofului francez Jean-Jacques Wunenburger în înțelegerea căruia imaginile conțin semne și valori ce nu se pot separa de ele.

În ultimul subcapitol al primei părți, 4. *Mitul rațiunii*, Ștefan Viorel Ghenea observă și analizează cu luciditate și acuratețe dimensiunea istorică a raporturilor complexe dintre rațiune și imaginar, de la perioada de început a raționalismul modern, când imaginația se opunea realității și gândirii raționale, până la Hegel, care suprapune realitatea rațiunii, anulând însăși ideea existenței imaginarului.

Autorul reușește să confere un echilibru celor două concepte (aparent) antagonice și propune totodată o cale de reconciliere, când afirmă că „Îndepărtându-se de mit rațiunea mitizează, își construiește propriul său mit: Mitul Rațiunii” (p. 24), a cărui construcție a fost începută de raționalismul modern, care prin eludarea imaginarului, a mitului, nu a făcut altceva decât „să înlocuiască un mit cu altul, cu propriul său mit” (p. 24).

Concluzia primei părți a *Imaginarului religios și hermeneuticii simbolurilor* este în esență o chemare la echilibru, prin regândirea și armonizarea conceptelor de imaginar și rațional, regândirea locului acestora în rândul însușirilor capitale ale ființei umane în complexitatea sa de ființă gânditoare, prin integrare, nu prin excludere reciprocă. În sensul acesta, autorul cărții nu concepe viitorul filosofiei secolului al XXI-lea în absența sau dincolo de reconsiderarea rolului imaginarului și rațiunii în cadrul cercetărilor și studiilor consacrate acestei problematici mereu actuale și prolifrice interpretativ.

Partea a doua a cărții, *Imaginarul religios la Mircea Eliade*, se configurează pe baza termenilor de *imaginar*, *simbol* și *constructivism*, care generează abordarea conceptuală a folosită nu întâmplător drept reper: „Autodefinindu-se ca istoric al religiilor, scrie autorul, M. Eliade propune o nouă metodă de abordare a fenomenelor religioase, care se vrea o completare și, implicit, o depășire a metodelor anterioare” (p. 29), abordări care sunt discutate în paginile ce urmează.

Structurată pe trei secțiuni precedate de o introducere, *Metoda lui M. Eliade, între filosofie și istoria religiilor*, supune analizei 1. *Abordarea istorică*, 2. *Abordarea fenomenologică*, și 3. *Abordarea hermeneutică* unde autorul susține de fapt prevalența metodei în orice tip de cercetare, și ideea că epifenomenul religios, poate mai mult decât oricare altul, impune concertarea mai multor metode, inter- și trans- disciplinare, pentru a fi analizat și înțeles în toată complexitatea și profunzimea sa.

Ștefan Viorel Ghenea notează că prin noua metodă de abordare a fenomenului religios propusă „[...] M. Eliade îi încredințează istoricului o triplă misiune: istorică, fenomenologică și hermeneutică. Metoda sa, deci, se caracterizează chiar prin această triplă abordare a fenomenelor religioase” (p. 30).

Abordarea istorică este obligatorie din perspectiva autorului pentru M. Eliade ca izvor al religiei, deoarece punctul de pornire nu poate fi altul decât concretețea faptelor consemnate istoric, bazate pe înscrisurile din documente. El nu susține primatul istoric, ci pe cel religios, în încercarea de a evita orice formă de reduționism. În sensul acesta, cum observă autorul cărții, a luat naștere o nouă dimensiune metodologică: fenomenologia.

Abordarea fenomenologică complințește abordarea istorică și redirejează fenomenul religios spre aria specifică de manifestare a sacrului. Observarea fenomenului sui generis, făcând abstracție de planul causal, genetic, istoric „[...] nu înseamnă, însă, ignorarea sau negarea sa, ci are un rol metodologic [...]” (p. 34).

Abordarea hermeneutică care o continuă pe cea fenomenologică sistematizează arhetipurile religioase a căror origine se află în spațiul trans-istoric.

Spirit analitic și cercetător, autorul analizează una câte una, cele trei tipuri de abordare ale lui Eliade, și, acordând cel mai mare credit metodei hermeneutice, spune că „În calitatea ei de act de trăire, hermeneutica lui Eliade îi oferă acestuia șansa întâlnirii autentice cu fenomenul religios” (p. 45), ca demers de interpretare creativă și de recuperare a vechilor sale sensuri, legitimate istoric și cultural.

Studiile următoare deplasează centrul de interes spre simbolul-pilon al imaginarului religios, *sacrul*, cel care definește și universalizează prin natura sa intrinsecă, modul de raportare al lumii la religie și interpretarea simbolurilor care transcend concretețea fenomenului în sine.

Conceptul de sacru la Mircea Eliade și simbolismul religios care întregește aria problematicii, este prezentat ca fiind chintesența modalităților de descifrare a lumii din perspectiva credințelor și ideilor religioase: „Sacru se dovedește a fi acest principiu explicativ, având în plus darul de a putea fi utilizat pentru explicarea unor fenomene extrinseci religiei – cum ar fi fenomenele sociale sau politice” (p. 49).

În continuare, cercetătorul tratează pe rând atributele *sacrului* din punctul de vedere sociologic, cel fenomenologic și cel istoriografic. Teoriile sociologice ale Durkheim, Caillois și Girard pe care le comentează, se referă

strict la rădăcinile sociale ale sacralului, ceea ce, în esență, evidențiază o poziție contrarie, a desacralizării prin coborârea în concret, în profan, și eludarea aspectelor lui centrale, „[...] ignorând aspectele ce țin de transcendență sau de supranatural” (p. 50).

În planul fenomenologic, fenomenul religios este contextualizat, integrat prin trăirile personale în existența lui *homo religiosus*. Fenomenul religios, așa cum demonstrează autorul, nu poate fi analizat prin prisma unei metode singulare rigide, ci cu ajutorul conlucrării metodei istorice, cu cea sociologică și cea filosofică ce folosește ca procedee de sondare în profunzime, fenomenologia și hermeneutica.

Ștefan Viorel Ghenea stabilește totodată limitele fenomenologiei sacralului, observând pe bună dreptate că „[...] nu dau importanța cuvenită condiționărilor social-istorice ale fenomenului religios” (pp. 61-62), dar reprezintă nucleul abordărilor istoriografice de care se ocupă în paginile subsecvente ale cărții.

Influența ideilor lui Dumezil și Pettazzoni asupra gândirii lui Eliade este expusă și narativizată în acest subcapitol echilibrat, fără judecăți de valoare, ceea ce dezvăluie calitățile de narator obiectiv ale autorului, care își presară textul cu astfel de intervenții aflate la granița dintre cercetare și creație.

Capitolul al doilea al celei de-a doua părți a lucrării, cu titlul *Sacrul la M. Eliade*, poate fi perceput ca fiind și partea cu cea mai mare greutate științific-analitică din ansamblul studiului în discuție.

Autorul consideră că cheia descifrării concepției lui Eliade ne este oferită de cercetarea sacralului și a simbolismului religios, deoarece, ne explică el, „Sacrul reprezintă categoria fundamentală prin care este interpretată experiența religioasă, iar simbolismul religios este modalitatea privilegiată prin care sacrul se manifestă la nivelul acestei experiențe” (p. 78). De asemenea, interpretarea oricărui fenomen religios nu se poate face prin desprinderea lui din contextul istoric în care se manifestă, iar la Eliade, sacrul se definește prin raportarea la profan, care conferă experienței religioase caracter semnificativ, destinat explorărilor hermeneuticii.

Hierofania ca manifestare a sacralului se sprijină pe simbolismul religios care este „[...] modul prin care sacrul se face cunoscut, mijlocul prin care conștiința umană accede la sacru. Putem vorbi astfel, în cazul simbolismului religios, de o funcție de mediere a sacralului, valabilă și în cazul hierofaniei, unde obiectul sau ființa investite cu o dimensiune sacrală permit omului religios de a intra în legătură cu puterea supranaturală” (p. 80).

Capitolul se încheie cu excelenta observație care sintetizează în câteva cuvinte esența gândirii dimensiunii simbolico-religioase a omului, la M. Eliade: „ [...] hermeneutica lui M. Eliade presupune un dat antropologic fundamental: omul ca simbol, omul devenind [...] el însuși obiect al hermeneuticii. Rostul *interpretării* lui *homo religiosus* și a lui *homo symbolicus* (s.a.) este redescoperirea dimensiunii simbolico-religioase a ființei umane” (p. 80).

În *Hermeneutica simbolurilor*, Ștefan Viorel Ghenea trece în revistă două tendințe divergente (una ce reduce simbolul la semn, iar cealaltă care consideră simbolul a fi un semn aparte din punct de vedere interpretativ), ce marchează definirea simbolului raportat la semn. În această ordine de idei, ne propune atenției tendința pozitivistă (simbolurile ca semne convenționale) și tendința îmbrățișată de hermeneutică, filosofia imaginarului, istoria religiilor, psihanaliză etc. (simbolurile cu rol cultural). Autorul consideră că discuția ar trebui să se dezvolte pe baza diferențierii simbolului de genul său proxim, motivându-și poziția astfel: „Această diferență specifică, în funcție de care se diversifică teoriile asupra simbolului, consider că trebuie căutată în natura simbolului și la nivelul structurii sale” (p. 121). Călea spre simbol se deschide în și prin instrumentele pe care ni le pune la dispoziție hermeneutica, căruia îi este tributar prin interpretare. Orice simbol conține o hermeneutică proprie, din vreme ce nu poate ființa înafara interpretării sale. Cum este posibilă o hermeneutică a simbolurilor se întrebă autorul? Răspunsul lui se construiește pe ideea deschiderii perpetue a oricărui simbol: „În concluzie, orice hermeneutică a simbolurilor este una novatoare, fiind cerută a fi astfel chiar de natura simbolurilor. Observăm, astfel, că simbolul își cere, prin însăși natura sa, hermeneutica potrivită” (p. 134).

Prin *Semn, simbol și interpretare* cartea se încheie circular, cu o revenire nuanțată la problematizarea raportului dintre real, imaginar și rațional din deschidere, care capătă valoare de adevăr general și etern valabil, trecând prin filtrul (re)interpretării mitului peșterii al lui Platon, așa cum l-a gândit și înțeles M. Heidegger în *Ființă și timp*.

Imaginarul religios și hermeneutica simbolurilor stârnește o emoție intelectuală autentică născută din densitatea informațională și abilitatea cu care autorul lărgeste cu generozitate aria intertextualității, multidisciplinarității și polivalenței interpretative.

Ștefan Viorel Ghenea nu pretinde a fi găsit răspunsuri definitive, cartea sa e o retorică în sine, o provocare a minții, intelectului, a imaginației și a

profunzimii analitice a fiecăruia dintre cei care parcurg paginile sale, în căutarea unor răspunsuri și adevăruri.

Ariana BĂLAȘA, University of Craiova